

De Anatolische panter

Legende of laatste der Mohikanen?

Begin vorige eeuw leefden er nog luipaarden in de woeste berggebieden van zuidwest Turkije, op de drempel van Europa. Door hevige jacht verdween dit prachtige en heimelijke dier er uit beeld en werd een legende. Recente tekenen van leven waren aanleiding om in 2008 de 'Anatolian Leopard Foundation' (ALF) op te richten en de overleving van luipaarden in Turkije langs de Middellandse Zee aan te tonen en bescherming te ondersteunen.

De luipaard in een notendop

De luipaard of panter (*Panthera pardus*) is een grote carnivoor uit de familie der katachtigen, met verspreiding in een groot deel van Afrika en Azië. Vanwege zijn hoge aanpassingsvermogen is het de meest algemene grote kat. Luipaarden kunnen in diverse ecosystemen worden aangetroffen, van woestijn tot dichte regenwouden, hoog in gebergte, en van koude naaldbossen tot tropische savannes. Luipaarden leven solitair, alleen tijdens de paartijd komen de dieren bij elkaar. Zoals andere solitaire roofdieren verdedigt de luipaard zijn territorium fel tegen indringers en markeert het met urine, uitwerpselen en krabsporen. De grootte van het territorium wordt vooral bepaald door prooidichtheid, maar kan voor mannetjes een omvang bereiken van 450 km² en voor vrouwtjes tot 200 km². De luipaarden van Klein Azië tot in zuidoost Azië leven vooral in afgelegen, woeste en dunbevolkte gebieden. Het habitat kan variëren van heuvelachtig en reliëfrijk (o.a. halfwoestijn) tot steil berggebied tot aan de boomgrens, meestal goed overzichtelijk. Als dekking wordt gebruik gemaakt van dicht struikgewas, bossen, rotspartijen en diepe ravijnen. Gebieden met zware sneeuwval worden vermeden. Beperkende fac-

FOTO NACRES

Deze mannelijke Perzische luipaard, genaamd 'Noah', werd voor het eerst met een cameraval gefotografeerd in april 2004 in Vashlovani State Nature Reserve, zuidoost Georgië, op de grens met Azerbeidjaan. De foto was het eerste bewijs van een luipaard in dat land sinds een in 1999 geschoten dier in het noordoosten van Georgië.

toren zijn intensieve begrazing, bosbouw en recreatie. Ook de aanwezigheid van grote roedels wolven kunnen voor luipaarden hinderlijk zijn, maar niet in die mate als de dodelijke ('top down') invloed van leeuwen op de Afrikaanse savannen of van tijgers in de wouden van India, waar luipaarden hoofdzakelijk in de bomen moeten leven.

Luipaarden overheersen hun prooi veelal vanuit een hinderlaag. In westelijk Azië eten ze zowat alles wat voor hun neus komt, van muizen tot kleine paarden. Belangrijke prooi-soorten zijn echter bezoargeit (*Capra aegagrus*), wild zwijn, ree, edelhert en gems. Bij gebrek aan natuurlijke prooi kunnen ook vee (geiten), honden en huiskatten worden gegrepen.

Luipaarden in Turkije

De oorsprong van de luipaard ligt in Afrika, maar 60.000 jaar geleden kwam hij van Afrika, Azië tot in noordwest Europa voor. De luipaard verdween hoogstwaarschijnlijk uit de laatste Europese leefgebieden rond de Middellandse Zee in de tijd van de Etrusken (9e eeuw voor Christus), door wie het dier werd vereerd,

gehouden als huisdier en afgebeeld als rijder voor de goden. Waarom de luipaard uiteindelijk in Zuid- en Oost-Europa uitstierf is niet precies duidelijk, maar bejaging door de mens in door de ijstijden geïsoleerde leefgebieden zal er sterk aan hebben bijgedragen. In neolithisch Turkije genoten luipaarden ook een cultstatus. Ze werden bijvoorbeeld afgebeeld naast de aardegodin Cybele en op muurschilderingen en grafzegels uit de opgegraven stad Çatalhöyük (7500-5700 jaar geleden) in het zuidwesten van Turkije. De Romeinen vingden later grote aantallen luipaarden, Aziatische leeuwen (*Panthera leo persica*) en Kaspische tijgers (*Panthera tigris virgata*) voor hun bloedige gladiatorenspelen en circussen. De Anatolische panter is zelfs vernoemd naar een Romein, Marcus Tullius Cicero (gouverneur van Cilicia), die beschreef hoe luipaarden in Anatolië levend in ommuurde vallen werden gevangen.

De jacht op Anatolische luipaarden culmineerde in de eerste helft van de vorige eeuw, in het tijdperk van Atatürk. Luipaarden schieten voor de lol en voor trofeeën werd een populair tijdverdrijf. Daarnaast werden veel dieren al dan niet opzettelijk vergiftigd. Officieel is de laatste Anatolische panter in 1974 neergeschoten, nabij de stad Beypazari, niet ver van Ankara. Het verhaal gaat dat dit gebeurde na een klopjacht van 12 uur. Reden hiervoor was de aanval op een vrouw, die slechts een bijtmond op haar arm

Taxonomie, beschermingsstatus en monitoring van het Perzisch luipaard

De Anatolische panter (*Panthera pardus tulliana*) wordt door sommige deskundigen nog steeds beschouwd als een ondersoort van de luipaard. Deze werd door de Fransman Valenciennes in 1856 beschreven op basis van slechts 1 specimen uit de buurt van Izmir, west Turkije. Daarnaast werd in 1927 (Pockock) een andere ondersoort beschreven voor oostelijk Klein Azië en Perzië, namelijk de Perzische panter *P. p. saxicolor*. Daartussen (Satunin 1914) werd ook nog een Kaukasische ondersoort onderscheiden, *P. p. ciscaucasica*. Voor alle drie beschreven ondersoorten betreft het forse en zware luipaarden (tot 90 kg) met een dikke lichte vacht met grote chocoladebruine rozetten en een dikke staart; de grootste der luipaarden. Uiteindelijk zijn deze drie en een andere klassieke ondersoorten uit het voornoemde gebied op basis van genetisch onderzoek op een beperkt aantal specimens samengevoegd, zijnde het Perzisch luipaard. Deze onderscheidt zich wel duidelijk van de veel kleinere en met uitsterving bedreigde panter uit het aangesloten Midden-Oosten, namelijk de Arabische panter *P. p. nimr*. De samenvoeging is aangenomen voor de huidige Rode Lijst van het IUCN, waarop de Perzische panter de status van Endangered heeft.

De Perzische panter heeft een zeer gefragmenteerde verspreiding met als zwaartepunt Iran, waar nog rond de 500 dieren in afgelegen bergen en halfwoestijnen overleven. In de Transkaukasus en Rusland leven aansluitend nog enkele tientallen dieren, mogelijk een honderdtal. In Turkije kwam de luipaard tot begin vorige eeuw nog op veel plaatsen in de bergen van West-Turkije voor. In het uiterste oosten van het verspreidingsgebied, in Afghanistan en mogelijk Pakistan, is het voorkomen en de beschermingsstatus van Perzische luipaarden thans onbekend.

Perzische panthers leven tegenwoordig in een precaire situatie onder bedreiging van hoge jachtdruk of stroperij, vergiftiging en de afname van grote prooidieren. Monitoring is van groot belang. Het detecteren en vervolgens volgen van de luipaarden in onherbergzame en moeilijk toegankelijke wildernisgebieden is beslist geen sinecure. Een combinatie van de volgende methoden wordt hiervoor gebruikt.

- Het eerst verzamelen en verifiëren van zicht- en spoorwaarnemingen door lokale mensen, samen met informatie over de aanwezigheid van belangrijke prooidieren zoals wilde geiten.

- Het vervolgens gericht zoeken naar sporen waaronder pugmarks, krabsporen, keutels en prooiresten op (geiten)paden en andere markante plekken.

- Daarnaast wordt gebruik gemaakt van zogenaamde 'cameravallen' met bewegings- en warmtesensor, gericht op plekken waar dieren kansrijk langskomen (bijvoorbeeld geitenpaadjes) of naartoe kunnen worden gelokt, bijvoorbeeld met valeriaanolie.

Verkregen haren en keutels kunnen worden gebruikt voor DNA-analyse voor bepaling van de soort, verwantschap en geslacht, informatie waarmee uiteindelijk ook de populatieopbouw van luipaarden en levensvatbaarheid kan worden bepaald.

Halfwoestijn als habitat van het Perzisch luipaard in Iran, met op de voorgrond een typisch krabspoor, vaak bij hogere dichtheden te vinden op markante plekken zoals deze heuvelrug (Bron: Plan4theLand, Iran)

opliep. De omstandigheden waren echter curieus en men zegt nu dat het een ontsnapt dier uit een dierencollectie in Ankara betrof. Het nog te bezichtigen opgezette dier lijkt veel op de luipaarden die verder in Klein Azië en in Perzië voorkomen, namelijk de ondersoort Perzisch luipaard (zie kadertekst).

Na het Beypazari-incident werd het tamelijk stil rond luipaarden in Turkije. De luipaard is er wel sinds 1978 op papier beschermd. Incidenteel waren er in de jaren '70 nog meldingen van levende luipaarden langs de westkust van Turkije. De in die tijd opmerkelijkste melding is die van een mogelijk oud dier uit Dilek Peninsula National Park ten zuiden van Ku adasi. In de jaren '90 zijn vervolgens nog hoopgevende meldingen beschreven door de Duitsers Ullrich & Riffel, namelijk van levende luipaarden en sporen in het Taurus-gebergte in de provincie Antyla, zuidwest Turkije.

Recentelijk heeft ALF met verkenningen in het Taurusgebergte de draad weer opgepakt, op basis van lokale geruchten over grote gevlekte katten met een lange staart die geiten wegvingen. Dit leverde sporen van grote roofdieren op, die aan deskundigen zijn voorgelegd, maar zonder bevredigend antwoord. Een uitgebreider veldonderzoek in het voorjaar van 2009, met inzet van Wageningse studenten en cameravallen, heeft ook nog geen onomstotelijk bewijs opgeleverd. Veel van de gevonden sporen waren van hond, wolf, lynx en caracal, en kleinere roofdieren (o.a. moeraskat) werden waargenomen. Ook het team van Prof. Can Bilgin van de Technische Universiteit in Ankara, waarmee ALF complementaire samenwerking wil aanbinden, heeft nog geen concrete aanwijzingen voor luipaarden in West-Turkije gevonden. Recente inventarisaties in zuidwest Turkije door andere onderzoekers, onder wie Emre Can van WWF-Turkije, leverden ook niets op.

Betrouwbare aanwijzingen voor luipaarden komen recentelijk wel uit afgelegen gebieden van noordoost en in het door oorlog geteisterde

Er zijn gevallen van mensetende luipaarden in de stadsparken van Mumbai.

FOTO CURT KOSWIG

zuidoost Turkije, o.a. een verse luipaardhuid in Bitlis bij het meer Van, in het oosten van Turkije.

Kans op luipaarden in Turkije?

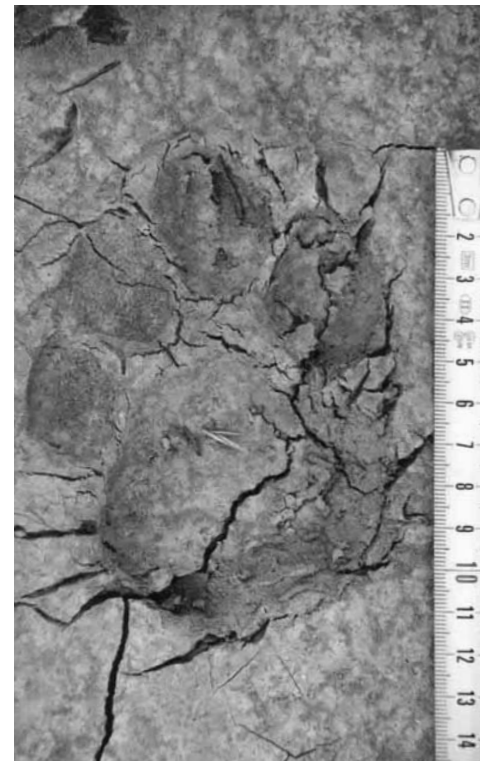
Vervolgonderzoek door ALF wordt voornamelijk bemoeilijkt door bureaucratie van de Turkse autoriteiten, die liever geen inmenging in natuursaken willen. Daarnaast blijken Turkse natuurpartijen rond de luipaard moeilijk samen te kunnen werken, gezien de status van de soort en het bijbehorende prestige. Verder zijn de vaak niet eenduidige verhalen door bergbewoners moeilijk te verifiëren en kampen we met het zoeken naar een bewegende

speld in een hooiberg; de vast zeer zeldzame luipaarden bestrijken een groot woest berggebied waar eerst kansrijke plekken moeten worden vastgesteld! Luipaarden zijn ook meesters in het zich verbergen voor mensen. Vaak kunnen ze vrijwel onopgemerkt leven in de buurt van menselijke nederzettingen. Er zijn bijvoorbeeld gevallen van mensetende luipaarden in de stadsparken van Mumbai, India. Ook na goede aanwijzingen voor luipaarden in Armenië, bleek het bijzonder moeilijk te zijn om ze definitief vast te leggen met moderne technieken. In lage dichtheden laten de dieren veel minder sporen van aanwezigheid na.

De enige foto van een levende volwassen Anatolische luipaard, onder vreemde omstandigheid gemaakt in Gölbasi in Zuidwest-Turkije door de Duitse zooloog Prof. Dr. Curt Koswig in 1938.

Zo is er nog de vreselijke traditie van het vangen en dan doodmartelen van wolven.

Alles bij elkaar genomen is het niet gek om aan te nemen dat er in het Taurus-gebergte nog luipaarden overleven en aanvullend doorstromen vanuit nog bestaande populaties in de oostelijke buurlanden, Armenië en mogelijk ook vanuit Iran. Het vrijwel uitgestorven woeste berggebied biedt voldoende schuilplaatsen en geschikt habitat met zijn steile bergwanden, grotten en diepe, beboste ravijnen. Een cruciale voorwaarde is een goede voorraad hoefdieren, hetgeen door ongecontroleerde jacht en kaalvraat van de oorspron-

Pugmark van een Perzisch luipaard in Zuidoost-Georgië (Bron: NACRES, Georgië).

kelijk al spaarzame vegetatie door schapen- en geitenkuddes op veel plaatsen ontbreekt. Naar verwachting zijn beschermde gebieden, zoals Termessos Nationaal Park, het meest kansrijk. Het is een kwestie van tijd en volhardend vinger aan de pols houden, voordat een luipaard definitief wordt vastgelegd, en dat beschermingsmaatregelen genomen kunnen worden.

Luipaard als ambassadeur

In westelijk Azië en de Transkaukasus staat de luipaard samen met de wolf en lynx aan de top van de voedselketen. Dit gebied is deels aangewezen als 'biodiversity hotspot'. Inmiddels is met diverse onderzoeken wereldwijd aangetoond dat grote roofdieren aanzienlijk bijdragen aan biodiversiteit en dynamische ecosystemen middels het proces van 'top-down regulation'. Eerherstel en behoud van grote roofdieren is daarom van cruciaal belang voor betekenisvolle natuur en omgekeerd is het voorkomen van stabiele populaties roofdieren indicatief voor 'echte' wildernis. Een mooi voorbeeld is de sleutelrol van de wolf bij terugkeer in Yellowstone National Park (V.S.), waarmee belangrijke ecosysteemprocessen weer in gang werden gezet en dynamiek en vitaliteit werden versterkt. Of de luipaard in die mate een sleutelrol vervult, is niet duidelijk maar aannemelijk.

In het leefgebied van de Perzische luipaard zien we echter negatieve milieuontwikkelingen, als gevolg van onbezonnen ontginningen en exploitaties, of juist het verdwijnen van traditionele praktijken. Daarentegen biedt ontvolking van berggebieden weer kansen. Tevens staan grote roofdieren, zeker in Turkije, nog altijd op gespannen voet met belangen van rurale mensen, en natuurbescherming betekent weinig. Zo is er bijvoorbeeld nog de vreselijke traditie van het vangen en dan doodmartelen van wolven, die door de autoriteiten door de vingers wordt gezien.

Het voorkomen van de luipaard in West en Zuid-Europa is sinds de klassieke oudheid niet langer aan de orde, maar de soort is wel symbo-

lisch voor natuurbescherming en wilde natuur in het uiterste oosten van Europa (geopolitisch de Transkaukasus). Luipaarden in al hun pracht en geheimzinnigheid spreken zeer tot de verbeelding. Van belang is dat we kunnen leren van de strikte ecologische randvoorwaarden voor behoud en bescherming van een grote carnivoor als de luipaard, namelijk grootschalige, vitale en rustige natuurgebieden, en vooral geen ongecontroleerde jacht en andere versturende

inbreuk. In Nederland liggen er enigszins kansen voor neefje de lynx. Willen we die kat over de streep trekken, dan zullen we onze prioriteiten anders moeten gaan stellen en daadwerkelijk gaan voor ecologische ontwikkeling, waaronder verwezenlijking van veel meer rustig en goed verbonden natuurareaal, met duidelijke zoneringen. De scope voor hernieuwde wildernisnatuur elders in Europa, bijvoorbeeld in Frankrijk en Duitsland, is thans aanzienlijk beter. **NW**

Het jagen op luipaarden voor tijdverdrijf en trofeeën in Turkije culmineerde in het Atatürk tijdperk rond begin vorige eeuw tot in de jaren '70. Luipaarden werden geschoten of vergiftigd. Sommige jagers spanden de kroon, zoals "Mantolu" Hasan Bele, een herder uit Izmir (rechterfoto), waarvan wordt gezegd dat hij eigenhandig 15 panthers doodde tussen 1930 and 1950. Luipaardvellen brachten toen 30-50 Liras op. Oude huiden kunnen tegenwoordig nog steeds bij mensen thuis en in theehuizen worden aangetroffen.

Over de auteurs

De Anatolian Leopard Foundation (ALF) is een stichting door ecologen en biologen met professionele training en ervaring in natuurbeschermingsecologie. Doelen van de stichting zijn het aantonen van een (relict) populatie luipaarden in Turkije, verheldering van de taxonomische indeling en vervolgens het bevorderen en ondersteunen van beschermingsmaatregelen. Daarnaast wil ALF monitoring en bescherming van het Perzisch luipaard elders in het verspreidingsgebied ondersteunen. Tevens onderneemt ALF activiteiten gericht op bescherming van grote roofdieren in grootschalige, vitale en met elkaar verbonden ecosystemen voor Europa en op basis van ecologische duurzaamheid. Leden van ALF hebben dergelijke integrale projecten reeds uitgevoerd in de Roemeense Karpaten en in Georgië.

Voor veel informatie, beeldmateriaal en onderzoekstips over luipaarden in Turkije en het Perzisch luipaard is ALF dank verschuldigd aan de volgende deskundigen: Dr. Igor Khorozyan (Armenië), Prof. Can Bilgin (METU, Ankara, Turkije), Arash Ghoddousi (Plan4theLand, Iran), Irakli Shavgulidze en Bejan Lortkipanidze (NACRES, Georgië), Alexander Gavasheleshvili (University of Tbilisi en GCCW, Georgië) en Max Kasparek van Kasparek-Verlag, Duitsland.